

S:t Johannes kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

S:t Johannes kyrka

S:t Johannes församling, Domkyrkokontraktet, Stockholms stift

kv Johannes Mindre 9, Kammakargatan/Johannesgatan, Norrmalm, Stockholms kommun och län, Uppland

S:t Johannes kyrka uppfördes under åren 1884–90 och invigdes på pingstdagen 1890. Arkitekten Carl Möller stod för ritningarna. Möller (1857–1933) var chef för överintendentensämbetet samt arkitekt för bl a Gustaf Adolfskyrkan i Stockholm (1891–92), som i likhet med Johannes kyrka är en tegelkyrka i **nygotik** men i betydligt mindre skala än denna. Johannes församling anlät Möller även vid uppförandet av Johannes folkskola (1890–91) vid Norrtull samt Stefanskyrkan (1901–04) i Vanadislund. Han har också ritat ett antal mindre tegelkyrkor ute i landet.

S:t Johannes kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Johannes kyrkogård har anor åtminstone från tidigt 1600-tal, kanske ännu tidigare, och det sena 1800-talets Johannes kyrka har en betydligt äldre föregångare. När S:t Jacobs församling bildades 1643 låg i dess nordöstligaste del den så kallade Brunkebergskyrkogården eller Nya kyrkogården, den senare benämningen sannolikt för att den då var tämligen nyanlagd. Sannolikt hade denna kyrkogård, som således inte var anlagd kring någon kyrka, anlagts här i yttersta utkanten av Norrmalm för att möjliggöra begravingar av de många offer som 1620-talets pest hade skördat. Möjligen kan kyrkogården ha anor som går tillbaka till 1500-talet.

1649–51 uppfördes här, i kyrkogårdens östra del och strax intill dagens Stockholm International School, ett litet korsformat kapell av trä. Det fungerade ursprungligen endast som gravkapell men kom från och med 1671 att nyttjas för gudstjänstfirande och fick således status som kyrka. Vissa om- och tillbyggnader skedde under årens lopp men planerna på en större stenkyrka hade funnits alltsedan 1670-talet. Drygt hundra år senare presenterades flera förslag till en ny stor kyrka med korsformad plan enligt arkitekten Jean Erik Rehns ritningar, i mycket påminnande om den samtida Adolf Fredriks kyrka. Grundstenen lades 1783 i närvaro av kung Gustav III. Bygget avbröts emellertid kort därefter då kungen på sin Romresa fått andra idéer om hur den nya kyrkan skulle se ut. De höga kostnaderna bidrog också till att Rehns kyrka aldrig kom att realiseras.

Det gamla träkapellet fick leva vidare drygt hundra år till innan församlingen fick sin nya stenkyrka. 1881 utlystes en tävling om förslag till ny kyrkobyggnad. Carl Möller fick första pris för sin **nygotiska katedral** och på hundraårsdagen av den aldrig uppförda 1700-talskyrkans grundläggning stadfästes förslaget. 1884 påbörjades grundläggningsarbetena och 1890 stod kyrkan klar. Ungefär samtidigt revs det gamla träkapellet. Kyrkan har därefter endast genomgått några smärre förändringar. Så har t ex bänkkvarteren ändrats så att en mittgång tillkommit och predikstolen flyttades då en för-

sta gång. Vid 1940-talets stora renovering under ledning av arkitekten Erik Fant (1889–1954) flyttades bl a predikstolen på nytt. Merparten av de åtgärder som genomförts under årens lopp har dock skett utan att vare sig exteriörens eller interiörens **nygotiska** form förändrats särskilt påtagligt.

S:t Johannes församling tillkom 1907 efter att tidigare ingått som en tämligen självständig del av S:t Jacobs församling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Johannes kyrka med sin kyrkogård är belägen i det centrala Stockholm på Norrmalm, uppe på den enda resten av Brunkebergsåsens höjdrygg. Den närmaste omgivande bebyggelsen är av varierande ålder, alltifrån sent 1600-tal till 1960-tal, och består huvudsakligen av bostadsbebyggelse i 5–6 våningar. I söder ligger dock Johannes Brandstations stora komplex, vars äldsta delar är från 1870-talet och på Johannesgatan finns Drottninghuset, ett hem för äldre kvinnor uppfört på 1680-talet. På Döbelnsgatan, väster om kyrkogården, är Franska skolan inrymd i några f d bostadshus. Öster om kyrkogården ligger Stockholm International School, f d Brummer-ska skolan.

Kyrkomiljön

Johannes kyrka är belägen i nordöstra delen av Johannes kyrkogård, som sluttar mot söder och väster. Idag saknar kyrkogården staket eller mur. Av de ursprungliga entréerna in till kyrkogården återstår idag endast den i väster med sina två murade grindstolpar. Grusade gångar är utlagda mellan gräsytor, dels raka korsgångar

med hårt beskurna lindalléer, dels mjukt böjda gångar. Här finns stora solitärer av ask, lönn och kastanj. Kyrkogården bevarar en rad gravvårdar av stort kultur- och personhistoriskt värde framförallt från 1800-talet, många över kända personer som t ex generalen von Döbeln. En minneslund finns strax väster om och nedanför kyrkan med en anläggning av granit som pryds av ett genombrutet kors av smidesjärn med dekor av klängande rosor, hitflyttat från Stefanskyrkans västra entré.

Själva kyrkobyggnaden ligger högt uppe på en terrass med en bred och mycket monumental granittrappa som leder nerifrån kyrkogården upp till huvudentrén i söder. Inbyggda i terrassen, på ömse sidor om det stora trapppartiet, finns två f d gravkapell (idag förråd) med sandstensklädda fasader och träportar. Terrassens balustrader är också av sandsten. Trappan flankeras av smidda lyktor. Strax nedanför den stora trappan ligger en liten inhägnad lekplats med klätterställning m m. Även mellan Drottninghuset och klockstapeln finns en lekplats. Båda nyttjas av omgivande skolors elever. Uppe kring kyrkan är marken, som nyttjas för parkering, grusad.

I kyrkogårdens södra del står, delvis på en liten bergknalle, den gamla klockstapeln. Grun-

Exteriör med den pampiga trappan och huvudentrén från söder.

Klockstapeln. Bakom grönskan skymtar kyrko-
byggnaden med sitt torn.

den är av natursten. Stapeln är klädd med falurödfärgad slät träpanel och har ett svartmålat brädtak och dito plåtklätt torn med vindflöjel med årtalet 1692, klockstapelns byggnadsår. När klockstapeln uppfördes flyttades klockorna från det gamla kapellets torn över hit. Dessa klockor finns numera i kyrkans torn. Stapeln har på senare år försetts med en ny klocka.

Kyrkobyggnaden

Johannes kyrka har i mycket en för **gotiken/nygotiken** typisk planform och utformning. Den är byggd som en treskeppig **basilika** med formen av ett **latinskt kors** med korta korsarmar samt ett femkantigt **kor**. Det är de topografiska förhållandena som gjort att kyrkan är placerad i ungefärligen nord-sydlig riktning med **koret** i norr och huvudentrén i söder. Entréer finns även i korsarmarna i öster och väster. I norr finns en dörr som leder in till **sakristian**, bakom **koret**. Det fyrkantiga tornet med sin höga, åttkantiga och spetsiga spira är placerad i söder och över korsarmarnas mitt finns en **takryttare**. I hörnen som bildas vid korsarmarna och det

höga tornet finns små trapporn. Kyrkans stomme är av tegel. Tornets spira har en mycket ovanlig konstruktion, uppbyggd av ett murverk i form av en hög åttkantig kon.

Exteriör

Ovan en sockel av granit reser sig fasaderna med sina för **gotiken** så karakteristiska **strävplare** och **strävbågar**, allt klätt med skånst rött maskinslaget tegel i huvudsak murat i **kryssförband** och med listverk av konststen. Sydportalens skulpturala dekor, med bl a **tympanon** med den tronande Kristus, är av granit och utförd av skulptören Theodor Lundberg som också stått för de flankerande apostlarna Petrus och Paulus. Även korsarmarnas entréer har skulpturala omfattningar samt grindar av smide. Vid den östra entrén finns en sekundär asfalterad ramp i betong omgiven av vintergröna buskar. Taken är klädda med skiffer liksom de små trapporn som har en dekorativ avslutning uppåt av förgylld koppar.

Det höga tornet i söder är till en del klätt med mönsterlagt tegel i flera kulörer och har en urtavla i vardera väderstreck. Tornspirans spets är av granit, i övrigt är spiran klädd med koppar, lagd i ett geometriskt mönster. Takryttaren i norr och övriga plåtdetaljer är också av koppar. De spetsbågiga fönstren har bågar av konststen. Portarna är av svartbetsad ek med stora järnbeslag i **gotiska** former. Den höga tornspiran kröns av ett kors, takryttaren av en tupp och **koret** av en vindflöjel, allt förgyllt.

Interiör

Genom ett par rikt snidade ekportar med färgat glas kommer man in i vapenhuset som har tegelväggar, ett rutlagt kalkstensgolv i grått och

rött och dekormålning i valvet. I en nisch finns en medaljong i relief av kyrkans arkitekt, Carl Möller. De två uppgångarna till orgelläktaren är avstängda med grindar av smide.

Ett sekundärt dörrparti leder in i det **nygotiska** kyrkorummet, under orgelläktaren. Två rader med höga **knippepelare** i rött och svart tegel delar av mittskeppet från de två sidoskeppen. Väggarna är klädda med tyskt maskinslaget gult tegel med inslag av rött och svart tegel samt formtegel. Under fönstren finns dekor i form av **blinderingar** med måleri och textband i **al secocoteknik**. Även i valven är ribbor och valvhjässor dekormålade i kraftfulla färger i form av änglar, bladverk m m, i **koret** med figurativa mönster. För all dekormålning stod arkitekten och konstnären Agi Lindegren (1858–1927).

Bänkinredningen i mörkbetsad ek med skulpterade gavlar i **nygotisk stil** är formerad i fyra långsmala bänkkvarter med en bredare mittgång och en smalare gång i sidoskeppen. Golvet

Valvens dekorativa målningar.

i bänkkvarteren är av linoleum, i övrigt utgörs golven av mönsterlagd mångfärgad cementmosaik. **Långhuset** lysas upp av bl a vägglampetter och åtta ljuskronor i mässing och frostat glas.

Kyrkorummet mot koret i norr från orgelläktaren.

Koret i norr med bl a sin rikt skulpterade altarpupp.

Kyrkans fönster är spetsbågiga med bågar och spröjsverk av cement, de i sidoskeppen och **kleistorierna** är försedda med glasmålningar med nonfigurativa mönster i **gotikens** formspråk utförda av firman F X Zettler i München. Denna har även stått för korsarmarnas och tre av **koret** mycket höga fönster med målningar med Jesu födelse, Korsfästelsen och Uppståndelsen som motiv samt apostlarnas bilder.

Koret, som är vänt mot norr, ligger två steg högre än resten av kyrkorummet. Det i **nygotik** rikt skulpterade altarskåpet i ljus ek och mycket förgyllning är liksom resten av inredningen ritat av Carl Möller. Det är utformat som en **gotisk katedral** med tinnar och torn samt ett centralt litet **sakramentskåp**. Utöver Kristussymbolen i form av en pelikan som matar sina ungar med sitt eget blod finns här bl a en Jesus på korset omgiven av en **mandorla** som består av små nakna glödlampor. Altarbordet är av sandsten och marmor, **altarringen** med knäfall av brunt

Kyrkorummet med bänkinredning och predikstol.

läder har **balusterdockor** i form av kolonner. Den stora **flossamattan** med nonfigurativt mönster, som täcker nästan hela **korgolvet**, är en exakt kopia av den ursprungliga som var komponerad av konstnären Julius Kronberg (1850–91) och utförd av Handarbetets Vänner.

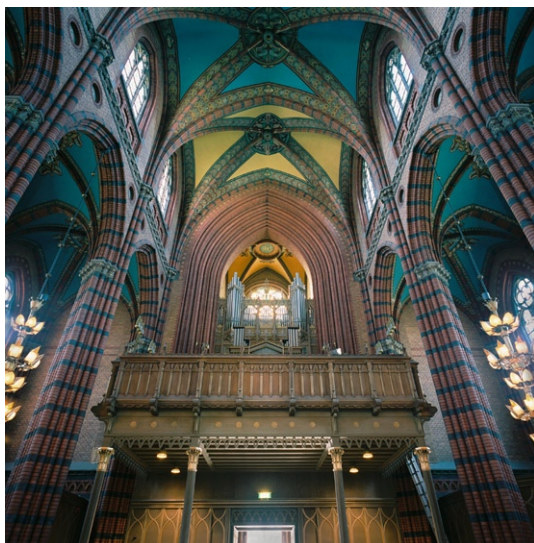
Predikstolen med sitt platta ljudtak har sin placering på mittskeppets västra sida, omedelbart söder om korsarmen. Den är försedd med skulpterad och delvis förgylld dekor i ek med motiv ur bl a **passionshistorien**. Öster om **koret** står numera den ursprungliga dopfunten med fot av marmor, prydd av änglahuvuden. Till

Dopfunten med lock med Johannes Döparen i brons.

funten hör ett koniskt format lock i brons, krönt av Johannes Döparen, gjuten i brons. Denna dopfunt stod ursprungligen i den västra korsarmen, som är utformad som ett litet dopkapell. Här står idag en sekundär dopfunt i trä med skuren dekor framför ett litet altare. Väster om **koret** och avskilt från detta med ett dekorativt smidesgaller finns ett kapell med ett altare och en Mariabild, idag nyttjat av Katolska Polska församlingen. På motsatta sidan av **koret** finns ännu ett kapell som används för enskild andakt. Här samsas ett äldre träkors med en modern ljusbärare.

Strax intill den äldsta dopfunten står, nedanför **koret**, **kororgeln** i obehandlad ek. Den är tillverkad 1967 av Bruno Christensen & Sønner i Danmark och har 19 stämmor. Som pendang till denna står intill dopkapellet en svart flygel. De korta korsarmarna i öster och väster har läktare med skulpterade barriärer, vilket även orgelläktaren i söder har. Denna vilar på fyra kolonner. Kyrkans huvudorgel har numera

Kyrkorummet mot orgelläktaren i söder.

62 stämmor och är tillverkad av Frederiksborgs Orgelbyggeri i Danmark 1975. Orgelfasaden är i princip den ursprungliga, ritad av Möller, med bl a det återkommande skulpterade pelikanmotivet. Den har dock kompletterats med ett ryggpositiv i modern gestaltning. Orgelläktaren är sekundärt underbyggd med på ena sidan **brudkammare** och förråd, på den andra wc och förråd. Väggarna är boardklädda med listverk, delvis förgyllt.

Bakom den stora altaruppsatsen är **sakristian** placerad, till viken man ursprungligen kom genom dörrarna på ömse sidor om altaruppsatsen. Den högra dörren är dock numera en blinddörr. **Sakristian** har en sekundär inredning med platsbyggda skåp för diverse förvaring och fristående skåp för textilier. Väggarna är boardklädda och laserade och taket är utformat som ett kassetak. I en nisch finns ett altare med ett litet förgyllt krucifix och i taket hänger en ljuskrona.

Övriga inventarier

Det mesta av kyrksilvret härrör från kyrkans föregångare, S:t Johannes kapell. Det äldsta torde vara en vinkanna i förgyllt silver från 1698, men här finns även silver från 1700- och 1800-talet. Bland textilierna kan nämnas **mässhakar** i sammet från 1904–05, komponerade av Carl Möller och vävda av Handarbetets Vänner. Yngre textilier, alltifrån 1930-tal till 1980-tal, från Licium och Libraria finns också. Under orgelläktaren finns en monter med äldre biblar, bl a en Gustaf Adolfsbibel från 1618. Här står även en liten gravsten från 1705. Stolar från byggnadstiden är grupperade kring funten i den västra korsarmen och står i kapellet väster om **koret**. S:t Johannes kyrka har idag fem kyrkklockor men hade ursprungligen sex, varav tre var gamla och

hitflyttade från klockstapel. 1903 flyttades en av de äldre till Stefanskyrkan. De två äldsta är ursprungligen 1600-talsklockor som gjutits om 1707 respektive 1754. Tre klockor göts i Tyskland då kyrkan byggdes.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

S:t Johannes kyrka är det största och kanske mest storslagna exemplet på **nygotik** i Sverige och som sådan en utmärkt representant för det sena 1800-talets stora intresse för ”nystilar”. Den kan räknas till arkitekten Carl Möllers främsta verk. Kyrkobyggnaden har ett mycket monumentalt läge med sin placering högt upp på Brunkebergsåsen. Den breda och höga granittrappan upp till huvudportalen i söder bidrar till detta uttryck. Kyrkan med sitt höga spetsiga torn är också väl synlig över staden och utgör ett landmärke för stockholmarna. Den stora kyrkogården uppvisar många ålderdomliga drag med äldre gångsystem, alléer, enstaka stora träd och många äldre gravvårdar av stort kultur- och personhistoriskt intresse. Klockstapel. från slutet av 1600-talet är en av stadens allra äldsta bevarade träbyggnader och har som sådan ett stort kulturhistoriskt egenvärde. Den skapar en kontinuitet bakåt i tiden då den vittnar om att det tidigare legat en äldre kyrka på platsen.

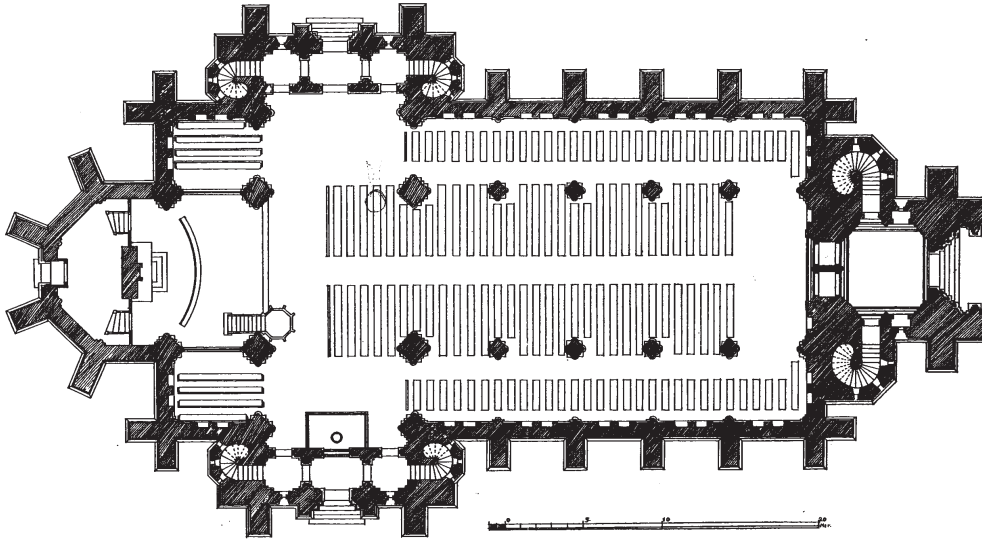
Kyrkobyggnaden har såväl i exteriör som i interiör bibehållit sin ursprungliga utformning och karaktär väl trots att vissa förändringar skett genom åren. Kyrkorummet präglas av en väldig rymd och resning. Det invändiga mörka teglet och de föga ljusgenomsläppande fönstren avser

att skapa en illusion av medeltid. Inslaget av mörkbetsat trä, som i bänkinredning och predikstol, bidrar också till att kyrkorummet upplevs som mörkt. De långsmala bänkkvarteren med sin breda mittgång skapar en fokusering på **koret** med sin rikt skulpterade altaruppsats med **sakramentskåp**, som också ger en känsla av medeltid. De ursprungliga konstnärliga insatserna i kyrkorummet, som t ex de stora fönstrens glasmålningar och dekormålningarna i valv och **blinderingar**, är välbevarade vilket är ovanligt. Samtidigt som S:t Johannes kyrka vill likna en medeltida **katedral** visar sig här det sena 1800-talets intresse för ”moderna” material som maskinslaget tegel, cementmosaik i golvet och att detaljer som normalt brukade vara av sten ersattes med cement.

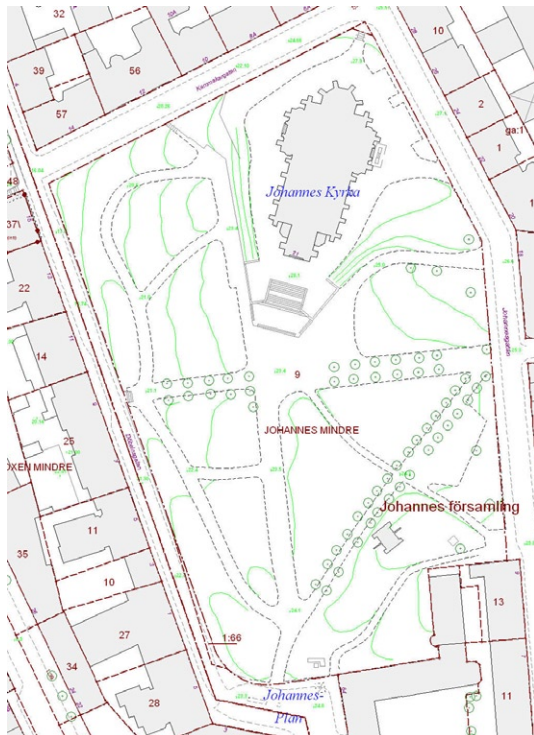
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrktornet som en viktig del av Stockholms stadsbild
- den illusion av medeltid och **gotik** som ursprungligen eftersträvades och som fortfarande är mycket tydlig både i exteriör och interiör
- originalinredningen i **nygotik** i form av t ex bänkar, altaruppsats och predikstol samt fönstrens glasmålningar, dekormålningar i valv och **blinderingar**, mönsterlagt cementmosaikgolv m m
- kyrkogårdens ålderdomliga karaktär med sina äldre gravvårdar
- klockstapel. från slutet av 1600-talet som en av Stockholms äldsta klockstaplar.

ORIENTERINGSPLANER

Planritning av E Ullrich 1933 ur Hedlund, S och Quensel, A, S. Johannes kyrka och S. Stefans kapell i Stockholm, Sveriges Kyrkor Band IV, Stockholm 1934.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
15–1600-tal	Den s k Brunkebergs- eller Nya Kyrkogården anläggs ungefär där dagens kyrkogård ligger.	Hedlund & Quensel 1934
1649–51	Ett träkapell med korsformad plan uppförs i östra delen av nuvarande kyrkogården, ursprungligen endast nyttjad som gravkapell.	dito
1692	Klockstapelns uppförs.	dito
1780-talet	Planer på att bygga en ny stor kyrka av sten med bl a J E Rehn som arkitekt. Realiseras inte utan träkapellet renoveras istället.	dito
Tidigt 1800-tal	Kyrkogården planeras.	dito
1817	Träd planteras.	dito
1881	Arkitekttävling om en ny kyrka utlyses, Carl Möller vinner tävlingen 1883.	dito
1884–90	S:t Johannes kyrka uppförs och invigs på pingstdagen 1890. 1890 rivs den gamla träkyrkan.	dito
1901	Elinstallation.	ATA
1906	Nytt gravkapell strax söder om klockstapelns, ritat av Carl Möller.	dito
1914	Bänkinredningen som ursprungligen upptagit hela mittskeppet förändras och formeras så att en mittgång skapas. Predikstolen flyttas då från sin plats intill den östra korsarmens södra knippepelare till korets sydvästra knippepelare. Predikstolens ljudtak tillkommer.	dito samt Hedlund & Quensel 1934
1937	Reparation av bl a linoleumgolvet i bänkkvarteren.	ATA
1945–46	Inre renovering, arkitekt Erik Fant. Åtgärder för att förbättra akustiken (montering av akustikplattor på väggarnas övre delar, plywood på de nedre). I södra entrén tas mittpelaren bort, underbyggnad av läktaren för brudkammare m m, om- och tillbyggnad av orgeln och utökning av orgelläktaren, predikstolen flyttas till sin nuvarande plats intill västra korsarmens södra knippepelare (också av akustiska skäl), fönstren får innerbågar, rengöring av valv och lagning av sprickor m m. Sannolikt byggs sakristian om vid detta tillfälle.	dito

År	Händelse	Källa
1948–50	Yttre renovering. Omläggning av skiffertak, tornspirans ursprungliga beklädnad av rött, gult och brunt tegel lagt i ett geometriskt mönster ersätts med mönsterlagd kopparplåt. Även sidoskeppens tak får kopparplåt liksom tak över strävbågar etc. Renovering av tegelmurverk. Vattenutkastare, dekorlister, korsblommor m m i betong tas bort.	ATA
1969	Ny armatur på kyrkogården och fasadbelysning.	dito
1970–71	Förstärkningsarbeten p g a att sprickbildningar i valven uppdagats, fjärrvärme m m. Valvmålningarna konserveras av konservator Gösta Lindström.	dito
1974	Ny trappa och ramp vid östra entrén.	dito
1975–76	Ny orgel (den nuvarande från Frederiksborgs Orgelbyggeri). Förändring av orgelläktaren, nytt ryggpositiv ritat av Ove Hidemark.	dito
1984	Gravkapellet från 1906 rivs.	dito
1993	Minneslund iordningställs väster om kyrkan, gjutjärnskorset från Stefanskyrkans huvudentré flyttas dit.	dito
1995	En exakt kopia av den stora kormattan tillverkas i Indien.	dito
1996	Tillbyggnad av den del (med brudkammare) som byggts under den västra delen av orgelläktaren.	Muntlig uppgift från församlingen
2000	Reparation och underhåll av klockstapeln.	SSM
2004	Ny textilförvaring i sakristian . Omläggning av skiffer och plåt samt dito renovering av prydnader på kyrkans fem hörntorn.	dito
2005	Brandlarmsinstallation.	dito

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet
Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
SSM Stockholms stadsmuseums arkiv
Muntliga uppgifter från församlingen

- Hedlund, S och Quensel, A, S. *Johannes kyrka och S. Stefans kapell i Stockholm*, Sveriges Kyrkor Band IV, Stockholm 1934
- Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001
- Rengmyr Lövgren, B, *De målade fönstrens budskap ur Fönster 2002*. Samtal med många röster, Stockholm 2002.
- Ros, E och Åstrand, G, *S:t Johannes kyrkogård – en vägvisare i ord och bild*, broschyr Stockholm 1997.